

➤ Kuinka lukea jätettä:
Pois-halutun aineen olemus
ja jäsennykset Jukka Viikilän
runoudessa

—

Karoliina Lummaa

P ILAANTUMISEN POLYFONIA on käynnissä huolimattoman, mielenterveysongelmaisen, työnarkomaanin tai rakastuneen jääkaapissa.

— Säilyvyydeltään vaihtelevien elintarvikkeiden samanaikainen pilaantumistahtuma: kun toinen alkaa vasta mädätä, toinen saavuttaa lopullisen muutoksen elintarvikkeesta jätteeksi. JV >mädännäisyys >pedofiilin tunnistaminen >pulla >turmeltuminen (*Ensyklopedia*, 327; tästä eteenpäin E)

Edellä oleva lainaus on Janne Nummelan, Tommi Nuopposen ja Jukka Viikilän teoksesta *Ensyklopedia* (2012), joka rakentuu nimensä mukaisesti laajaksi hakuteokseksi Denis Diderot'n ja valistuksen hengessä. Jokainen teksti on varustettu kyseisen kirjoittajan nimikirjaimin (tässä JV, Jukka Viikilä) sekä hakusanoin. ”Polyfoniaksi” kutsuttu ruokatarvikkeiden eritahtinen pilaantuminen kytketään paitsi arkiseen herkkuun, pullaan, myös moraalisempia sävyjä saaviin mädännäisyyteen ja turmeltumiseen sekä ilmiöön, jota ei haluaisi edes mainita – pedofiilin tunnistamiseen. Ruuan pilaantuminen kuvataan peruuttamattomana metamorfoosina ”elintarvikkeesta jätteeksi”. Monivaiheinen hajoamisprosessi tapahtuu runon mukaan huolimattomuuden, mielenterveysongelmien, työnarkomanian ja rakastumisen seurauksena. Tosiasiassa ruokaa pilaantunee toisinaan jokaisen jääkaapissa, syntyihän suomalaisissa kotitalouksissa ruokahävikkiä vuosittain 20–25 kiloa henkilöä kohti.

Jäte on sananmukaisesti jätettyä: sen halutaan menevän pois ja pysyvän poissa. Filosofitimo Airaksisen (2010, 18) mukaan ”[j]äte on määriteltävissä jäljelle jääväksi aineeksi, kun haluttu on otettu, kulutettu ja viety pois näkyvistä”. Ympäristösosiologi Jarno Valkoselle (2018, 110) ”[j]äte on poisheitettyä, hylättyä tai toisaalle siirrettyä ja siksi arvotonta”. Viikilä on kirjoittanut jätteistä toistuvasti, sekä kokoelmissaan *Runoja* (2008, tästä eteenpäin R) ja *Runoja II* (2010, tästä eteenpäin RII) että *Ensyklopediassa*. Viikilän runoissa jätteillä on tutut hygieeniset, ympäristölliset ja taloudelliset merkitysolottuvuudet, mutta niissä on myös mystisiä, psykologisia ja kokemuksellisia puolia sekä oma ei-inhimillinen jätteen-olemuksensa. Jätteiden lisäksi Viikilä kirjoittaa roskasta, saasteista, myrkyistä ja muista ylijäämäisiksi, ylimääräisiksi, vaarallisiksi tai liiallisiksi koetuista, pois-halutuista aineista.

Ensyklopedian muoto ja Viikilän lakoninen, selvittävä tyyli kutsuvat pohtimaan paitsi suhdettamme hylättäviin aineisiin myös niiden käsitteellisiä ja käytännöllisiä suhteita toisiinsa. Roska on arkista ja aineellista, mutta jonkin luonnehtiminen roskaksi on usein myös arvottava kannanotto (Nagy & Johnson 2013, 5–8; Airaksinen 2010, 12). Jätteisiin ja roskaan ei ole toistaiseksi liitetty saasteiden ja myrkkujen salakavaluutta ja tappavuutta (tieto muoviroskan fysikaalis-kemiallisista vaikutuksista on tosin liudentamassa tätä eroa). Rachel Carsonin *Äänettömästä keväästä* (*Silent Spring*, 1962, suom. 1963) lähtien erilaisten myrkyllisten kemikaalien vaikutukset ovat olleet ympäristökeskustelussa kes-

keinen huolenaihe. Ekokriitikko Lawrence Buell (2001, 35–45) on analysoinut Carsonin innoittamia kaunokirjallisuuden myrkky- ja saastekuvauksia toksisena diskurssina, joka korostaa saastumisen rajaamatonta ja hahmottumatonta kaikkiallisuutta ja esteetöntä leviämistä niin fyysiseen ympäristöön kuin ajatteluunkin.

Ylenpalttiset jätteeksi ja roskaksi päätyvät tavaramäärät sekä tuotantoon liittyvät myrkyt ja päästöt ovat ympäristöongelma, mutta kuten Buellin toksisen diskurssi ja Viikilän jäterunous osoittavat, pois-haluttu aine on myös monimutkainen kulttuurinen ja kokemuksellinen ongelma. Tässä artikkelissa kysyn, mitä merkityksiä jätteet saavat ja millaisia suhteita jätteisiin syntyy Viikilän runoudessa. Kiinnitän huomiota erityisesti jätteiden luokitteluun ja käsittelyyn sekä jätteiden olemukseen. Kirjoituksen taustalla on yleisempi kysymys siitä, kuinka nykytodellisuuttamme luonnehtiva aineellinen ylimäärä ja ylijäämä ovat kirjoitettavissa ja luettavissa. Kirjallisuudentutkimusta ei suomalaisista jätteen kuvauksista ole vielä juurikaan ilmestynyt, vaikka aihetta on käsitelty kertomakirjallisuudessa ja runoudessa sekä erityisesti lastenkirjallisuudessa.

Viikilän runoudessa erilaiset puhdistettavaksi ja poistettavaksi tarkoitetut ainekset esiintyvät erilaisissa muodoissa ja yhteyksissä. Olen valinnut aineiston kokoelmista *Runoja* ja *Runoja II* poimimalla runot, joissa esiintyy jokin seuraavista: jäte, roska, viemäri, saasta, saaste, lika, päästö, kaatopaikka, myrkky, pilaantuminen, uloste. *Ensyklopediasta* keräsin Viikilän runot hakemistoa käyttäen edellä olevan sanaluettelon mukaisesti. Tarkastelen jätteiden merkityksiä ja ihmisen jättesuhteen jäsenyyksiä Viikilän runoissa kulttuurisen ja filosofisen jätetutkimuksen sekä objektorientoituneen ontologian¹ kehyksissä. Lähestymistapani edustaa materiaalista ekokritiikkiä, jolla tarkoitan uusmaterialististen painotusten rinnalla materiaalliseen kulttuuriin ja sen ylijäämiin ja ylimääriin paneutuvaa tutkimusta (ks. Morrison 2015, 2–3, 122–125).

Jätteen tutkimus

Jätteen keskeisyys kulttuureissa on tiedostettu ihmistieteissä laajasti. Antropologisen jätetutkimuksen klassikoita ovat Émile Durkheimin *Les formes élémentaires de la vie religieuse* (1912, suom. *Uskontoelämän alkeismuodot: Australialainen toteemijärjestelmä*, 1980) sekä Mary Douglassin *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo* (1966, suom. *Puhtaus ja vaara*, 2000). Douglas (2001, 36–41) kehitti tutkimuksessaan kenties tunnetuinta lian määritelmää: lika on ainetta väärässä paikassa. Yhteiskuntatieteilijä Michael Thompsonin *Rubbish Theory: The Creation and Destruction of Value* (1979) mainitaan yleensä ihmistieteellisen jätteen tutkimuksen käynnistäneenä tutkimuksena. Thompson (2017, 1–6) erottaa toisistaan ajan saatossa arvoaan menettävät väliaikaiset objektit ja arvoaan nostavat kestävät objektit. Roska on välitilainen ja nolla-arvoinen objekti, joka pysyttelee olemassa käytettävyytensä menettäneenä. Myös William Rathjen ja

Cullen Murphyn 1970-luvulla aloittama Arizonan yliopiston jäteprojekti kulutajahaastatteluineen, roska-astiatutkimuksineen ja kaatopaikkakaivauksineen on luonut perustaa nykyiselle roskien tutkimukselle. Projektin tuloksia esittelevässä *Rubbish! The Archaeology of Garbage* -teoksessa (1992) Rathje ja Murphy (2001, 12–13, 56, 70–71) kirjoittavat epäsuhdasta, joka vallitsee kulutusta ja poisteittämistä koskevien mielikuvien ja todellisen käyttäytymisen välillä.

2000-luvun aikana nopeasti yleistynyt ihmistieteellinen jätetutkimus on saanut useita vaihtoehtoisia nimityksiä: *trash studies*, *waste studies*, *discard studies*, *garbology*. Kyseessä on moninainen mutta tunnistettavissa oleva tutkimusala, joka hyödyntää ympäristö- ja kulttuurihistoriallisia, yhteiskuntatieteellisiä, filosofisia ja taiteentutkimuksellisia lähestymistapoja sekä niiden yhdistelmiä. (Ks. esim. Nagy & Johnson 2013; Morrison 2015, 7–10.) Suomessa jätetutkimusta ovat tehneet erityisesti ympäristöhistorioitsijat ja sosiologit. Historiantutkija Henry Nygård (2016) on kirjoittanut kattavan esityksen suomalaisen jätehuollon historiasta. Yhteiskuntatieteissä jätteiden ympäristöpolitiikkaa ja yhteiskunnallis-kulttuurisia käytäntöjä ovat tutkineet muun muassa Jarno Valkonen (2018) ja Veera Kinnunen (2016).

Useissa yhdysvaltalaisissa ja englantilaisissa tutkimuksissa on käsitelty jokapäiväistä jätteen muodostumista ja tavarasuhteita historiallisen muutoksen näkökulmasta. Historioitsija Susan Strasser tarkastelee kriittisesti Yhdysvaltojen materiaalista kulttuuria tutkimuksessaan *Waste and Want: A Social History of Trash* (1999). Strasser korostaa tavarasta luopumisen ja jätteen synnyn mitakaavamuutosta 1900-luvun aikana: kasvavat jätemäärät liittyvät markkinoilla luotuun uuden tavaran haluun sekä luopumisen huolettomuuteen. Journalisti Heather Rogers ruotii teollistuneiden maiden kulutuskulttuuria ja jätteisiin liittyvää liiketoimintaa kotitalousjätteisiin keskittyvässä teoksessaan *Gone Tomorrow: The Hidden Life of Garbage* (2005). Ajatus jätteiden yksipuolisesta ongelmallisuudesta tulee kyseenalaistetuksi sosiologi Martin O'Brienin tutkimuksessa *A Crisis of Waste? Understanding the Rubbish Society* (2008). O'Brien toteaa kaikkien yhteiskuntien olleen aina ”kriisissä” jätteidensä kanssa, ja vaikka nyky-aikana tavaraa ja tuotantoa sekä niiden myötä jätettä syntyy enemmän, ihmiset tiedostavat tuhlaamiseen liittyvät ongelmat ja pyrkivät hyödyntämään jätteitä raaka-aineena. Nykyajan arkisia jätesuhteita ja jätteille annettuja merkityksiä tutkinut Gay Hawkins puolestaan muistuttaa teoksessaan *The Ethics of Waste: How We Relate to Rubbish* (2006), että jätesuhde määrittää olennaisesti ihmisen kokemusta itsestään.

Jäte ja roska ovat myös moraalisia kategorioita. Roskaan liitettyjä eläimiä tutkineet Kelsi Nagy ja Phillip David Johnson II (2013, 5–8) huomauttavat, että roska (*trash*) ei ole vain materiaa jonka heitämme pois; se on kontekstisidonnainen luokitus, joka määrittelee tapoja ymmärtää tiettyjä elollisia tai elottomia olioita ja toimia niiden kanssa. Nagy ja Johnson (2013, 7) toteavat roskan olevan kulttuurin tuote. Airaksisen (2010,12) sanoin, ”[l]uonto ei tuota roskaa eikä luonto asukkaineen roskaa”. Kulttuurisena käsitteenä roska on myös

ihmisyhteisöjen sisäisten erottelujen väline. Sosiologi Zygmunt Baumanin *Wasted Lives: Modernity and Its Outcasts* (2003) käsittelee tiettyihin ihmisryhmiin liitettyjä ylimäärän ja ylijäämän konnotaatioita sekä sosiaalista eriarvoisuutta modernin ajan ilmiönä. Feministisen ja postkoloniaalisen tutkimuksen piirissä on kirjoitettu paljon jätteenkäsittelyyn liittyvistä kolonialistisista käytännöistä (esim. Hird & Zahara 2017).

Pois-halutun aineen moraalifilosofiset ulottuvuudet ovat innostaneet myös suomalaisia filosofejia. Olli Lagerspetzin teos *Lika: Kirja maailmasta, kodistamme* (2008) on filosofinen analyysi liasta ja samalla mittava katsaus erilaisten likaisuuskäsitysten ja likafilosofioiden historiaan. Airaksisen *Saasta – Filosofinen johdatus jätteen todellisuuteen* (2010) on vapaamuotoisempi tutkielma saastan inhimillisistä ulottuvuuksista ulosteista ja ylikulutuksesta sotaan ja kuolemaan. Lagerspetz (2008) syventyy käytännölliseen, aineellisesti tahraavaan likaan, ja esittää likaisuuden olevan asiantila likaavaan kosketusaineen ja likaantuvan isäntäesineen välillä. Käytännössä isäntäesineisiin liittyy aina jokin päämäärä, jonka lika turmelee: ikkunasta näkyy huonommin läpi, hienhajuinen paita ei kelpaa päälle, tahriintuneella siveltimellä ei haluta maalata. Airaksisen (2010) tutkimus jäsentyy kahtaalle, jätteen ja saastan merkitysten käsittelyyn. Karkeasti yksinkertaistaen voisi tiivistää, että jäte on ainesta ja tavaraa, jota vastaan taistellaan toimin ja käytännöin, ja saasta on se kokemuksellinen ja moraalinen epätoivottu ja hävetty, jota yritetään jäsentää ja piilottaa muilta ihmisiltä. Yhdessä Airaksisen ja Lagerspetzin analyysit korostavat sitä, että lika ja saasta, aivan kuten jätteet, roskat, myrkyt ja saasteetkin, aiheuttavat vaivaa – ”taistelua” ja ”huolehtimista”.

Jäte, roska ja muut niihin rinnastuvat aineet samanaikaisesti ovat ja merkitsevät. Taiteen ja populaarikulttuurin jätteitä, roskia, saasteita ja myrkyjä tutkiva ekokritiikki on ollut yhä kiinnostuneempi aineellisen ja merkitsevän vuorovaikutuksesta: tutkijat ovat hahmotelleet materiaalista ekokritiikkiä, joka ulottuisi tarkastelemaan pois-halutun aineen käsitteellistä ja käytännöllistä toimijuutta suhteessa ihmiseen ja ihmisyhteisöihin. Kirjallisuudentutkija Susan Signe Morrisonin *The Literature of Waste: Material Eco-poetics and Ethical Matter* (2015) on laajasti uusmaterialistisia ja objektorientoituneita lähestymistapoja hyödyntävä ekokriittinen tutkimus jätteistä kaunokirjallisuudessa antiikin Kreikan kirjallisuudesta, raamatullisista teksteistä ja keskiajan kirjallisuudesta nykyproosaan ja -runouteen. Morrison on julkaissut myös Englannin keskiaikaiseen kirjallisuuteen syventyvän tutkimuksen ihmisulosteen merkityksistä; ihmisulosteet vakavana ympäristöongelmana ja sosiaalis-kulttuurisesti karrettuna aiheena ovatkin kiinnostaneet materialistisia ekokritiikkoja. Timothy Mortonin (2009, 159–160; 2010, 9) mukaan ekologisen ajattelun on välttämättä ulotuttava ulosteisiin ja sinne, minne viemärit vievät. Dana Phillips (2014) puolestaan hahmottelee ulosteen ekokritiikkiä (*excremental ecocriticism*) vaihtoehdoisena kulttuurisena narratiivina ja vaiettujen aiheiden historiankirjoituksena. Tällaisen ekokritiikin tarkoituksena on näyttää ”tutut ja oudot asiat

ja materiaalit erilaisessa, [--] vähemmän toiveikkaassa kontekstissa”² (Phillips 2014, 184, suom. KL).

Ihmistieteellinen jätetutkimus on nykypäivänä teoreettisesti ja menetelmällisesti moninaista. Antropologisiin ja sosiologisiin liian ja ylijäämän käsitteellistykseen perustavissa lähestymistavoissa jätteitä lähestytään sosiaalisten konstruktoiden, diskurssien ja käytänteiden kautta (esim. O’Brien 2011; Valkonen 2018). Uusmaterialistiset ja posthumanistiset näkökulmat (materiaalinen ekokritiikki mukaan lukien) korostavat jätteen aineellista vaikuttavuutta ja toimijuutta erilaisissa ihmisten ja ei-ihmisten verkostoissa (esim. Bennett 2010; Alaimo 2014; Phillips 2014). Konstruktivistinen ja materialistinen näkökulma eivät välttämättä sulje toisiaan pois: esimerkiksi ruokahävikkiä on mahdollista tarkastella erilaisten hygieniaan, estetiikkaan, taloudenpitoon ja vaurauteen liittyvien käsitysten ja käytäntöjen kannalta ja samalla nähdä hävikin toiminnalliset vaikutukset jätejärjestelyihin kotitalouksissa tai lokkipopulaatioiden kehitykseen avokompostointia hyödyntävillä alueilla. Tietyntyypistä jätettä koskevat käsitykset ja käytännöt muodostuvat tuon jätteen aineellisuuksien puitteissa, ja jäte kaikessa aineellisuudessaan ja toiminnallisuudessaan asettuu sille luotuihin jäsenyyksiin ja järjestyksiin.

Konstruktivististen ja uusmaterialististen tutkimusotteiden taustalla lieinee kuitenkin perustavanlaatuisia filosofisia kantoja, joita ei ehkä voi sovittaa yhteen. Liian filosofiansaan Lagerspetz (2008, 230–231) nostaa esiin kysymyksen, joka kytkeytyy näiden suuntausten välillä havaittavaan jännitteeseen: onko liika subjektiivista vai esineessä itsessään?³ Kun siis tutkimme jätettä ja sen merkityksiä, missä määrin pysyttelimme ihmisen tavoissa jäsentää ja ymmärtää maailmaa – ja missä määrin pohtisimme itse jätettä aineena, joka kertyy, pysyttelee, hajoaa, myrkyttää tai ravitsee? Viikilän jätteiden poetiikka itse asiassa vaatii molempia näkökulmia.

Mikä on jätettä

JÄTTEIDEN KAANON

käymälälanta
teurastamojäte
pilaantuneet kala- ja lihatuotteet
pilaantuneet hedelmät ja vihannekset
pilaantuneet maitotuotteet
pilaantuneet leipomotuotteet
pilaantuneet alkoholituotteet
asbestijäte
teollisuuden erityisjäte
farmaseuttinen erityisjäte
sairaalajäte (elimet, sidetarpeet)

välppäjäte
sadevesikaivoliete
öljynerottimien liete
farmaseuttinen liete
mystikon siemen
JV >myrkkujen kaanon >mystikon siemen
(E, 140–141)

Ensyklopedian ainoa jäte-sanan sisältävä hakusana on ”jätteiden kaanon”, ja itse teksti on lista erilaisista elintarviketeollisuuden, ihmisjätösten, terveydenhuollon ja rakennusalan jätteistä. Asbestijäte edustaa kaikkea rakennusalan jätettä – tai on niistä ainoa kaanoniin kelpaava. Terveydenhuollon jätteistä kaanoniin on korotettu kaksi lääkealan jätettä sekä sairaalajätteistä elimet ja sidetarpeet muttei esimerkiksi käytettyjä neuloja. Sana kaanon on monitulkintainen: se viittaa asemaltaan lujitettujen, arvoasteikossa pysyvästi ylhäälle sijoitettujen joukkoon. ”Jätteiden kaanon” voisi siis sisältää merkityksellisimmät ja tärkeimmät jätteet esimerkiksi niiden volyymin tai käsittelyn haasteellisuuden perusteella. Toisaalta tunnetaan myös kaanon-laulu, jossa eri äänet esittävät samaa melodiaa eriaikaisesti joko samalta tai eri sävelkorkeudelta. Jätteiden kaanonia voisi tulkita hajoamisen, muuksi-muuntumisen tai poistumisen eritahtisuutena: ruokajätteet lahoavat nopeasti, mutta erilaiset teollisuuden erityisjätteet ovat kauemmin hajoamisen prosessissa. Kiinnostavasti hajoamisella on äänellisen ulottuvuus myös ”Pilaantumisen polyfonia” -runossa.

Viimeisenä runolistassa mainittu ”mystikon siemen” viittaa Janne Nummelan runoon *Ensyklopediassa*. Mystikon siemen on ”maailman edullisin uusiutuva energialähde”, ja ”[m]arkkinat, viemärit, merenlahdet tulvehtivat sitä” (E, 266). Viittaus mystikkoon jää tekstienvälisistä suhteista huolimatta hämäräksi – ”Mystikon siemen” -hakusanaa ennen voidaan lukea Viikilän runo ”Mystikko”, jossa siteerataan Gunnar Ekelöfin ajatusta mystikosta ”maanpäällisistä ihmisistä alinna” olevana, mahdollisesti ”hylätyn koiran haukussa” kuuluvana olentona (E, 266; Ekelöf-sitaatin suomennos Caj Westerberg). ”Mystikon siemeneen” puolestaan on liitetty hakusanoja, jotka avaavat temaattisia viitteitä uudistumiseen ja muutokseen sekä lisääntymiseen ja kuolemaan. Nämä yhä uusiin yhteyksiin ja merkityksiin johtavat hakusanojen väliset viitteet kutsuvat lukemaan *Ensyklopedian* runoja epälineaarisesti, sisäisten viitteiden logiikkaa noudattaen ja niiden ohjaamana teosta selailen.

Ensimmäinen ”jätteiden kaanonin” hakusanoista on ”myrkkujen kaanon”, jonka teksti kuuluu:

MYRKKYJEN KAANON

Arseni, Lyijy, Elohopea, Beryllium (pöly), Kloori, Bromi, Fluori, Polonium-210, Tallium, Muskariini, Amatoksiinit, Gyromitriini, Ibooteenihappo, Psilosybiini, Pankuroni, Myristiini, Botuliini, Ammoniakki, Bentseeni,

Arsiini, Fosgeeni, Fosfiini, Silaani, Seleenivety, Metanoli, VX. JV >ihania myrkkyyä >jätteiden kaanon >viikon sateen jälkeen
(E, 265)

Tässä on listattu luonnosta löytyviä mineraaleja, metalleja ja orgaanisia yhdisteitä sekä ihmisen tekemiä kemiallisia yhdisteitä, joilla on erilaisia vaikutuksia ihmiskehoon: toiset aineet ovat huumaavia, toiset tappavia jo pienissä määrissä. Yhdessä nämä kaanonit todistavat niistä aineista, joiden vaikutusten ja voimien kanssa ihmiset elävät päivittäin. Kyse on myös kategorioiden luomisesta ja vahvistamisesta: yhtäällä ovat jätteet, toisaalla myrkyt (vaikka esimerkiksi teollisuusjätteet voivat olla myrkkyyä). Viikilän jäterunous osallistuu käsitteelliseen lajittelutyöhön, jolla järjestämme erilaisia ylijäämäisiä tai ongelmaksi muodostuneita pois-haluttavia aineita ja aineksia.

Myrkyistä, erityisesti ympäristömyrkyistä Viikilä kirjoittaa myös kokoelmissaan *Runoja* ja *Runoja II*, joissa esiintyy myrkyttyneitä kaloja – ”Verkon tehtaanpuolella kääntyilee hohdokkaita karppeja” (R, 18) – ja kuvataan tehtaan-suussa ruokailevien mutta nälkäkuolemaan päätyvien lintujen rinnalla kaloja, jotka ”[n]ousevat parvena pintaan, mutta silloin linnut ovat jo menneet” (RII, 20). Pintaan nouseminen voi viitata joukkokuolemaan, vaikkapa myrkytyksen seurauksena. Toisin kuin listamuotoisessa ”Myrkkyyden kaanonissa”, Viikilän kalarunoissa myrkyt tarinallistuu ympäristön yksityiskohdaksi. Sama tarinallistuminen tapahtuu myös *Ensyklopediassa*, saasteiden yhteydessä:

PAIKALLINEN SAASTUMINEN Kun Carl von Linne varhain vuonna 1734 vieraili Falunin kuparikaivoksessa Keski-Ruotsissa, hän tarkkaili ilman saastumista siellä kiinnostuneena mutta huolestuen. Paksu rikkipitoinen savu leijaili aivan pienen kaupungin ja sen yskivien asukkaiden yllä. Hänen ei kuitenkaan tarvinnut matkustaa kauas saadakseen taas hengittää puhdasta ilmaa, sillä saastuminen oli paikallista. (Sven Lidman: *Uusi iso atlas*) JV >ilmastonmuutostutkimus >kaukaiset muistot
(E, 306)

Viikilän runot keskittyvät ympäristökirjallisuudelle tyypillisesti ilman ja vesistöjen saastumiseen. Ilkikurisesti hän kirjoittaa kuitenkin saastumisesta rajautuvana ilmiönä – siis toksista diskursssia vastustaen. Kalat hohtavat epäilyttävästi ”tehtaanpuolella”, ja von Linnén vierailu vaurastuvassa, teollistuvassa 1700-luvun alun Falunissa päättyy onnellisesti, koska hänen on mahdollista jättää kuparikaivoksen saasteet taakseen.

Pois-haluttuihin aineisiin kuuluu myös lika. *Ensyklopediassa* ainoa liian nimeävä (ja sitä tietosanakirjamaisesti määrittävä) runo kuuluu näin:

GANGESIN LIKA Mitä saastuneempaa Gangesin vesi on, sen kirkkaampana se virtaa mielessämme. Kun mielen virta saastuu, jättävät pyhät Gangesin,

vuokratuolien tieltä. JV >Johannes Kastajan tuntomerkit >paikallinen saastuminen >todellinen rentoutuminen >vaatekaapin sisältö
(E, 77)

Intiassa virtaava Ganges-joki on uskonnollisessa mielessä pyhä ja ihmeitä tekevä eli puhdas, mutta samalla se on paikoitellen äärimmäisen saastunut. Viikilän tekstissä rakentuu erikoinen syy-seuraussuhde fyysikaalis-kemiallisen likaisuuden ja käsitteellis-hengellisen puhtauden välille: mitä saastuneempi vesi, sitä kirkkaampi virta. Gangesin veden likaantuessa sen merkitys ja kuva puhdistuvat ihmisten mielisissä. Teksti muuttuu vieläkin arvoituksellisemmaksi, kun ”mielen virran” saastuessa pyhät lähtevät joelta ”vuokratuolien tieltä”. Edes mielen puhtaus ei ole liian koskemattomissa, mutta henkisen tai hengellisen saastan läheisyydessä eivät pysy pyhät vaan ne, jotka vuokraavat tuolinsa eli maksavat pääsystä pyhän virran luokse – siis maksavat pyhittyäkseen. ”Gangesin lika” kerrosta uskonnollisia, ekologisia ja ekonomisia ilmiöitä samaan maantieteelliseen paikkaan ja näyttää, kuinka monimutkaista lika on.

Lika voi olla yksiselitteistäkin, ainakin jos ajatellaan ihmisruumiin jätöksinä. Viikilä määrittelee ulosteen näin:

ULOSTEEN MÄÄRITELMÄ, uudelleen nauttiminen ei ravitse ja on vastenmielistä. JV >aforismi >myrkyntämaistajan käyttö >ripuli
(E, 439)

Anatomiset ja fysiologiset seikat sivuuttaessaankin Viikilän teksti kertoo olennaisen: uloste on kuonaa joka tyypillisesti inhottaa jokaista. Ulosteen ajattelussa haasteena ei ole määrittely tai tunnistaminen vaan tunnustaminen: ajattelun suuntaaminen tabun, kuvotuksen, luotaantyöntävän ja hävettävän, alatyylisen ja kertakaikkisen turhuuden alueille (ks. Morrison 2015, 45–53; Airaksinen 2010, 60–70). Viikilällä on runollista kiinnostusta monenlaisiin eitoivottuihin ja pois-haluttuihin aineisiin, joihin ulosteetkin kuuluvat. Ne ovat Viikilälle selittämisen ja luokittelun kohteita, mutta niillä on myös arvoitukselliset olemuksensa.

Mitä jäte on

Jännityksellä seurasin touhua Olkiluodossa.
Kairasivat hyvin läheltä muinaisia jäteonkaloita.
On kai lohdullista, että jos kaikki maanpäällinen
meni siinä, jätteen jätettiin.
(RII, 22)

Onkaloksi nimetty ydinjätteen loppusijoituspaikka on edelleen tekeillä Olkiluodossa. Runossa Onkalon kaltainen paikka on jo olemassa, ja ihminen on vaarassa avata sen louhiessaan tilaa omille jätteilleen. Jokin muinainen siviilisaatio on jo tehnyt sen, mitä ihminen on vasta alkanut toteuttaa: haudannut vaarallisimmat jätteensä syvälle peruskallioon. Vaarasta viestiminen on epäonnistunut, ja vain runon minä seuraa kairaustöitä ”jännityksellä”, koska hän tietää onkaloiden salaisuuden. Runo viittaa yhtä aikaa kauas menneisyyteen ja tulevaisuuteen: muinaisiksi muuttuvat aikanaan myös ne jätteet, joita ollaan nyt vasta sulkemassa kallion sisään. Maapallon elämälle on runossa löydetty myös kaikesta selviävä ”jatkaaja”: jätteet.

Ilmaus ”jos kaikki maanpäällinen menisi pieleen” tarkoittanee totaalista tuhoa, kaiken elämän sammumista maapallolla. Maan alla Olkiluodossa on asioita, jotka eivät tuhoudu. Runossa ei suoraan mainita, millaisista jätteistä on kysymys, mutta Olkiluoto paikkana ohjaa lukijaa ajattelemaan ydinjätteitä. Jätteiden jatkaminen tarkoittaa niissä tapahtuvaa hidasta radioaktiivisuuden hajoamista. Kuvitteellinen tilanne ihmisten katoamisesta ja jätteistä ”jatkaajina” maapallolla johdattelee pohtimaan olioita ja olioiden olemista ja toimintaa niiden omana asiana.⁴ Kysymystä on pohdittu viime aikoina yhä enemmän spekulatiivisen realismin ja objektorientoituneen ontologian kehyksissä (esim. Nivala 2014). Omassa tulkinnassani keskeistä on huomata jätteet fysikaalisine ominaisuuksineen ja prosesseineen maailmaa asuttavina *omina olioinaan*.

Seuraavassa *Ensyklopedian* runossa ollaan myös Olkiluodossa:

YDINJÄTEKYSYMYS Tänään, kun olin kävelyllä Olkiluodossa, näin kuinka kissa kaivoi pienen kuopan multaan ydinjätehaudan yläpuolelle, ulosti siihen pökäleän ja peitti sen siististi näkyvistä. Kun kissa katosi, mikään ei enää viitannut siihen, että paikalla oli hetki sitten ollut melkoinen hajuhaitta ja terveysriski. Pian tulikin lapsiperhe ja levitti siihen vilttinsä. (Mauri Pekkarinen) JV >ulosteen peittely
(E, 472)

Vuosituhansia elämälle vaarallinen ydinjäte vertautuu tässä runossa kissan jätökseen. Kissojen tapa peittää ulosteensa mielletään siistiksi, mutta toisaalta itse jätös koetaan ”melkoisena hajuhaittana ja terveysriskinä”. ”Ydinjättekysymys”, kuten Viikilän jäterunous ja runous ylipäätään, on tietysti monin tavoin sarkasmin ja ironian läpäisemää: se osoittaa kuinka monimutkaisesti, ristiriitaisesti ja irrationaalisesti suhtaudumme aineelliseen ylijäämään. Kun kissan jätös on piilossa ohuen maakerroksen suojissa, se ei ole enää nähtävissä eikä haistettavissa. Paikalle saapuva, turvallisuutta oletettavasti arvostava lapsiperhe voi huolettaa levittää paikalle vilttinsä. Poissa silmistä, poissa mielestä -asenne ulottuu runossa toki koskemaan ennen kaikkea ydinjätettä. Peruskallioon louhittuihin onkaloihin laskemalla ja säilö sinetöimällä ydinjäte poistuu havaintojen ja ajattelun ulottumattomiin, myös ydinvoimaa kannattavilta poliitikoilta.

Taiteen ja populaarikulttuurin jätteitä, roskia, saasteita ja myrkkyyjä tutkiva ekokritiikki on ollut yhä kiinnostuneempi aineellisen ja merkitsevän vuorovaikutuksesta: tutkijat ovat hahmotelleet materiaalista ekokritiikkiä, joka ulottuisi tarkastelemaan pois-halutun aineen käsitteellistä ja käytännöllistä toimijuutta suhteessa ihmiseen ja ihmisyyhteisöihin.

Sama logiikka kertautuu ”Ulosteen peittely” -runossa (E, 439–440), jonka mukaan ylijääneiden ja pois-haluttavien asioiden kohtalo on tulla peitetyiksi ja siirretyiksi. Teknologisen kehityksen myötä ihminen on päätenyt rakentamaan viemäriverkostoja, ja peittelyä varten on valjastettu myös kokonainen raikaste- ja koristetuotannon koneisto (viemäreistä ks. E, 91; R, 39). Ydinjätteiden ja ulosteiden kytkös syntyy runon lopussa, kun ydinjätteiden ”peittelytavat” todetaan jatkuvaksi keskusteluaiheeksi. Ulosteiden merkitys myös laajenee runossa tarkoittamaan kaikenlaisia elinympäristöä tuhoavia asioita. Tuotantolaitokset ja niiden ympärille syntynyt infrastruktuuri voivat kokonaisuudessaan olla sitä ”ulostetta”, jota modernisaatio tuottaa.

Viikilän ydinjäterunoissa viitataan kahtaalle jätteiden omaan olemiseen ja toimijuuteen sekä tapoihin, joilla jätteitä ajattelemme ja hallinnoimme. Olemista tarkastellakseni palaan edellä jo lainaamaani ”Jätteiden kaanon” -runoon ja jätteiden ontologiaan. Runo asettaa ajateltavaksi satunnaiselta vaikuttavan joukon ihmiselämän ylijäämää. Allekkain listattuina eli toistensa yhteyteen liitettynä muuten yksipuolisen ylimääräisiksi, pois-halutuiksi ja haitallisiksi miellettyissä aineissa näkyy myös keskinäisiä eroavaisuuksia. Teurasjäte ja asbestijäte ovat molemmat potentiaalisesti sairauksia aiheuttavia, mutta niiden alkuperä ja niihin liittyvät mielleyhtymät ovat erilaiset. Teurasjäte muistuttaa eläintuotteiden tehotuotannosta eettisine ongelmineen ja terveysriskeineen; asbestijäte puolestaan viittaa rakennusmateriaalien haitallisuuteen ja parantuneeseen tietoisuuteen riskeistä. Asbesti on menneisyyttä, teurasjäte nykyisyyttä. Jätelistassa liikutaan myös tuttuuden ja vierauden jatkumolla: elintarvikkeisiin liittyvät jätteet ovat jokapäiväisiä ja jokaisen elämään kuuluvia,

mutta välppäjätteestä tai öljynerottimien lietteestä eivät kaikki ehkä ole kuulleetkaan. Jokaisella jätelajilla on oma erityinen syntynsä sekä hajoamisaikinsa ja -tapansa.

”Jätteiden kaanonin” ja ”Myrkkujen kaanonin” listamuoto on kiinnostava. Lista on uusmaterialistisessa ja posthumanistisessa tutkimuksessa yleinen retorinen keino ja filosofinen väline, jolla hahmotetaan olioiden, asioiden ja ilmiöiden moneuksia. Usein kyse on luonnon ja kulttuurin tai merkityksen ja aineen vastakkainasetteluja purkavasta ajattelusta. Esimerkiksi uusmaterialistista poliittista teoriaa kehitellyt Jane Bennett (2010, 23–38) korostaa asioiden kokoamista niiden vaikutusten ja suhteiden ajattelemisen välineenä. Gilles Deleuzeen ja Félix Guattariin viitaten hän puhuu koosteista (*assemblage*), jotka ovat erilaisten olioiden, aineiden ja ilmiöiden yhdistelmiä, joiden ominaisuudet, vaikutukset ja voimat syntyvät juuri kyseisen koosteen vaikutuksesta.

Objektiorientoituneesta filosofiasta kirjoittanut pelitutkija Ian Bogost puhuu kuuluisaan filosofiseen listaajaan Bruno Latouriin liittyen ”latourlitanioista” (*latour litanies*), jotka ilmentävät olioiden erityisyyttä, tyhjentyttömyyttä ja itseriittoisuutta sekä niiden määrällistä runsautta ja keskinäisiä suhteita. Teoksessaan *Alien Phenomenology* (2012) Bogost luonnehtii objektio-orientoitunutta ontologiaa keinona ymmärtää erilaisia olioita myös ihmisestä irrallaan, toisiinsa ilman inhimillistä välitystä vaikuttavina toimijoina. Bogost (2012, 38) kirjoittaa ontografiasta ajattelun strategiana, joka paljastaa olioiden tai hänen terminologiassaan yksiköiden (*unit*) runsauden ja ilmentää olioiden välisiä suhteita ilman ihmisenäkökulmasta tapahtuvaa selvennystä tai kuvailua. Hän vertaa ontografiaa kaatopaikkaan, joka paljastaa samanaikaisesti olemassa olevien asioiden runsauden (Bogost 2012, 59). Listat ovat yksi ontografian muoto. Bogostin (2012, 41–42) mukaan oliolistat tekevät filosofista työtä suosissaan ”maailmallisia yksityiskohtia” (*worldly detail*) sekä nakertaessaan ihmiskeskeistä ja yhtenäisyyteen pyrkivää kerronnallisuutta.

Runouden analysoimiseen ja tulkitsemiseen kehittyneet, kuvakielisyttä, rytmiä tai puhetilannetta jäsentävät välineet eivät tahdo sopia Viikilän runolisiin listoihin. ”Jätteiden kaanonissa” jätteet nostetaan yksitellen esille, kuin korostaen, että kukin niistä on olemassa ja vaikuttaa ympäristössä ja käytännöissä epämieluisuudestaan huolimatta. Jätteiden oleminen ikään kuin noidutaan esiin ja pakotetaan ajateltavaksi. Vaikutelma esiin ja ajateltavaksi nostamisesta vahvistuu pois-haluttujen aineiden motiivin toistuessa Viikilän teoksissa. *Ensyklopedia* on teoksena erityisen huomionarvoinen, koska se itsessään on merkittävien asioiden lista sekä hakusanojen ja asiaselitysten verkosto. Viikilän jäterunoissa on siten pohdittava paitsi asioiden myös sanojen listoja ja sitä, miten luettelointi vaikuttaa runojen luettavuuteen ja hahmottamiseen. Bogost (2012, 55–58) kirjoittaa sanoista ja kielellisistä merkeistä objekteina, jotka toimivat listattuina suhteessa toisiinsa. Olisiko ajateltavissa, että ”Jätteiden kaanonissa” toistuvat sanat – ”pilaantuneet”, ”tuotteet”, ”jäte”, ”liete” – järjestävät aineksia erityisiin suhteisiin? Kaikki ihmisen nauttimaksi tarkoitettu

on pilaantunutta ja tuotettua, ja jäte puolestaan kattaa erilaisten tuotantoprosessien ylijäämäainesten ryhmän, johon lietteetkin kuuluvat. Listan ensimmäinen, ”käymälälanta”, ja viimeinen, ”mystikon siemen”, ovat oikeastaan eritteitä ja eroavat siten listan muista jäsenistä.

Listat kertovat moneuksien lisäksi määristä. Jo pois-heitettävän ylijäämän moninaisuus ja näiden aineiden toistuvuus kertovat, että jätteillä on paikkansa Viikilän runouden maailmassa ja myös meidän maailmassamme. Viikilä irvailee myös jätemäärillä: ”Kaatopaikka on täynnä, kun kurkiaura ei pysty lentämään sen ylitse vaan kääntyy kohti tuulipuistoa” (RII, 20). Jätteistä on kirjoitettava, koska niitä on niin paljon. Kyse ei ole vain jätteiden olemuksellisista kummallisuuksista tai niiden monimerkityksisyydestä ja hallinnallisista haasteista. Suomen kielen sana *kaatopaikka* viittaa hylätyn tavaran ja aineksen jatkuvaan kaatamiseen yhteen tiettyyn paikkaan. Kerryttämisen rinnalla kyse on erityisestä lopullisen poistumisen paikasta, joka Lagerspetzin (2008, 267) sanoin ”on irtisanotun vastuun vertauskuva” (ks. myös Valkonen 2018, 111–112). Viikilän jokseenkin dystooppiset mittasuhteet saavaan kaatopaikan täyttymiseen liittyen on syytä myös muistaa, että roskan hajoamisprosessi on ympäristöstä riippuvaista. Rathje ja Murphy (2001, 112–117) huomauttavat perinteisten kaatopaikkojen olevan biologisesti ja kemiallisesti hyvin staattisia paikkoja. Kaatopaikkaolosuhteissa jäte pakkautuu niin tiiviisti, että hajottamisen tekevä pieneliöstö ei saa tarvitsemaansa happea ja kosteutta. Näin jätteet siis oikeastaan säilövät toisiaan kasaantuessaan.

Miten jätteen kanssa ollaan

KAATOPAIKKAMAKSUT:

Yhdyskuntajäte 55,40 €/tonni

Lajittelematon rakennusjäte 55,40 €/tonni

Lajiteltu rakennusjäte, josta on lajittelulla poistettu puu ja metalli 45,80 €/tonni

Pienerät henkilöauton peräkärryllä 10 €/tuontikerta

Metalliromu Maksuton

Kuormat, joissa on ainoastaan puutarhajätettä (risuja, lehtiä yms.), maksuton. JV

(E, 144)

Yllä lainattu runo voisi esiintyä jollakin todellisella jäteasemalla hinnastona. Se ilmentää jätteisiin liittyvää arvon logiikkaa, jossa helpommin kierrätettävän materiaalin käsittelykustannukset ovat aina alhaisempia kuin lajittelemattoman tai kierrätettäväksi sopimattoman. Siten rakennusjätteen vastaanottohinta on korkeampi, jos puuta ja metallia ei ole eroteltu. Metalliroimun toimittaminen on maksutonta, koska sillä on arvoa kierrätysmateriaalina – sama pätee

kompostoituvaan tai energiajakeeseen soveltuvaan puutarhajätteeseen. Hinnittelun perusta on valtakunnalliseen jätesuunnitelmaan kirjatussa jätteiden etusijajärjestyksessä, jonka mukaan jätteen syntyä on vältettävä, käytetty tavara on ensisijaisesti käytettävä uudelleen ja toissijaisesti kierrätettävä materiaalina. Jos tämä ei ole mahdollista, jäte on hyödynnettävä energiantuotannossa. Loppusijoitus on viimeinen vaihtoehto.

”Kaatopaikkamaksut” konkretisoi sitä, miten jätteisiin nykypäivän Suomessa käytännössä suhtaudutaan. Jätteellä on omat tarkoin määritellyt lajinsa, tarkoituksena ja arvonsa. Lainsäädännön myötä jokainen yksityistalous, yritys ja julkinen toimija asettuvat osaksi jätteen keräämisen, käsittelyn ja hyödyntämisen prosesseja. Kuten Valkonen esittää, jäte määrittyy jätteeksi juuri näiden käytäntöjen myötä. Viitaten Lagerspetzin huomioon jätteen käsitteestä historiallisesti muuntuvana, jätepolitiikkaan ja jätehuoltoon kytkeytyvänä, Valkonen (2018, 111) kirjoittaa, että ”se, mikä on jätettä tai ei-jätettä, ei selity asian tai esineen materiaalisesta ontologiasta. Sen sijaan jäte on tulosta arvovähennyksen sosiaalisesta prosessista ja sitä vastaavasta materiaallisen kierron organisaatiosta”. Jätteellä on paitsi aineellisuutensa, merkityksensä ja käytäntönsä, myös arvonsa, minkä ”Kaatopaikkamaksut” nostaa esiin poikkeuksellisen suoraan ja yksiselitteisesti. Hinnasto näyttää, millainen merkitys jätteellä jokapäiväisessä elämässä on, osana vaihdon ja ansainnan taloudellisia käytäntöjä. Vaikka hinnasto vaikuttaisi olevan yksityishenkilöille suunnattu, se viittaa kiertotalouteen laajemminkin ja herättää pohtimaan tuotannollis-taloudellista riippuvaisuuttamme jätteestä (ks. Rogers 2005, 176–205; Alexander 2016).

Viikilän jäterunouden kontekstissa huomiota herättää sekin, että *Ensyklopedian* verkostoituvalle rakenteelle poikkeuksellisesti ”Kaatopaikkamaksut”-runoon ei ole liitetty yhtään hakusanaa. Yksikään tarkastelemistani poishaluttua ylijäämää käsittelevistä *Ensyklopedian* runoista ei myöskään viittaa ”Kaatopaikkamaksuihin”. Se siis leikkautuu runona irti muista teksteistä ja niiden runollisemmista rekistereistä ja saa miltei faktuaalisen auran: se on kuin oikea jätehinnasto.

Viikilän esikoiskokoelmassa *Runoja* on runsaasti proosarunoja, joista useissa sivutaan pois-heittämistä, jätteisiin liittyvää infrastruktuuria, tahriintumista ja sairastumista. Monet runoista kuvaavat erilaisia ihmiskohtaloita, kuten taloyhtiöön valittua uutta huoltomiestä. Yhden sivun mittainen proosaruno kuvaa kerrostalon asukkaiden elämää, jossa ”C-rapun valittaja” tunnetaan käsi-alastaan ja uusi huoltomies tunnistetaan pian alkoholiin mieltyneeksi. Häntä pidetään omapäisenä mutta verraten huolellisena avainnipun haltijana, kunnes totuus käy ilmi:

Kun paljastuu, että huoltomies onkin entinen vanki ja vaarallinen, syntyy valituskirjelmiin uusi metriikka ja suullinen traditio kääntyy kirjalliseksi. Roskapussi roikkuu

pitkään roskiksen kannesta ja tippuu mäntysuopaa. Eripura vaatii luottamusta ja yhteishenkeä; nyt pihalla ei liiku kukaan. Ja huoltomies on alkanut kilistä yhä enemmän. En puhu nyt siitä, että avaimiensa määrä olisi taas kasvanut, vaan että hän yhä selvemmin haluaa ilmoittaa kulustaan. Eikö raiskaaja tee juuri niin?

(R, 35)

Huoltomiehen rikostausta kirvoittaa yhä useamman asukkaan tekemään kirjallisia valituksia, ja he alkavat välttää pihalla liikkumista. Epäilyttävää on myös kilinän lisääntyminen, joka ei runon minän mukaan johdu avaimista vaan siitä, että mies haluaa tehdä liikkeensä tiettäväksi. Lukija saattaa ajatella myös pullojen kilinää, mutta runossa äänekkyyys liitetään uhkaavaan käytökseen, jopa seksuaalisen väkivallan pelkoon.

Jätteitä kaunokirjallisuudessa tutkinut Susan Signe Morrison (2015, 97, suom. KL) huomauttaa roskan, lian ja moraalittomuuden kytkeytyvän monimutkaisesti yhteen: ”He jotka keräävät saastamme tulevat itse saastaisiksi”.⁵ Jätteestä huolehtiminen yleensä annetaan alhaisemmiksi katsottujen yksilöiden ja (globaalissa markkinataloudessa) kansojen tehtäväksi. Runon huoltomies ylläpitää siisteyttä, mutta hän on myös alkoholisti ja tuomittu rikollinen – hänellä on Airaksista (2010, 168–171) lainaten kaksinkertaisesti *pilattu identiteetti*. Lukijalle voi syntyä mielleyhtymä ”Pilaantumisen polyfonia” -runoon, jossa huolimattomat ja mielenterveysongelmaiset ovat taloudenpidon epäonnistujia ja johon liitetyissä hakusanoissa mainitaan turmeltuneisuuden ja mädännäisyyden rinnalla pedofilia, äärimmäinen pahuus. Turmeluksen ja saastan kytkös syntyy myös ”Gangesin lika” -runossa, jossa mielen saastunutta virtaa eivät jää pyhät todistamaan.

Huoltomiesrunossa herättää huomiota myös pieni maisemallinen yksityiskohta: ”Roskapussi roikkuu pitkään roskiksen kannesta ja tippuu mäntysuopaa.” Kerrostaluelämässä huomiota ja eripuraa herättävät usein siisteyteen ja järjestykseen liittyvät seikat pesutuvan käyttövuoroista jäteastioiden asianmukaiseen täyttöön. Runossa tyytymättömyyden ilmaisuja seuraa lyhyt siisteyteen liittyvä huomio jäteastian kannessa roikkuvasta, siis astian *ulkopuolella* olevasta roskapussista, josta tippuu mäntysuopaa. Roska-astian tarkoituksen kannalta väärään paikkaan pitkäksi aikaa jäänyt roskapussi sisältää yllättäen puhdistusainetta. Maahan tippuessaan on mäntysuopakin ainetta väärässä paikassa – siis likaa. Strasser käsittelee omassa roskan ja jätteen sosiaalishistoriassaan jätteen tilallisia ulottuvuuksia: roskat kuuluvat talon ulkopuolelle ja ei-roskat talon sisälle. Roskan ja ei-roskan välitilaan mieltyvät tavarat tai materiaalit kuuluvat marginaalisiin tiloihin kuten kellariin, ullakolle ja ulkorakennuksiin, joista ne lopulta siirtyvät takaisin käyttöön, myyntiin tai pois-annettaviksi. Douglasiin viitaten Strasser muistuttaa, että erilaiset puhdistavat toimenpiteet tapahtuvat aina kehon, kodin ja kaupungin rajoilla. (Strasser 1999, 5–6.) Viikilän runossa

mäntysuopaa sisältävä roskapussi rikkoo kahta tilallista rajaa. Kotitalouksissa syntyvät roskat on suljettava roskapusseihin ja toimitettava ulkona sijaitsevien jätteastioiden sisään. Mäntysuopaa tihkuva pussi on jäänyt astian ulkopuolelle ja vieläpä vuotaa.

Runon esineiden ja aineiden järkkyneen järjestyksen voi tulkita liittyvän sosiaalisen järjestyksen murtumaan. Asuntojen avaimia hallinnoiva mies on osoittautunut rikolliseksi ja asukkaiden turvallisuudentunne on kadonnut. Jätteastioiden siivottomuus symboloi tätä muutosta. Toisesta näkökulmasta roskan epäsoviva näkyville jäämistä voi tulkita vain huoltomiehen lisääntyneenä huolimattomuutena, ehkä sosiaalisen paineen alla. Huomionarvoista on, että sosiaalinen ja aineellinen järjestys kytketään runossa yhteen ja tämä kytkös konkretisoituu roskapussissa. Jätteiden kaunokirjallisiin esityksiin syventyessään O'Brien (2011, 36; suom. KL) toteaa, että "[j]ätteiden kuvittelemineen on paljon muutakin kuin nykytutkimuksessa ja käytännössä keskeiseksi nostettujen sivutuotteiden, pois-heitetyn ja arvottoman kuvittelemista; perustavimmillaan kyse on moraalin ja yhteiskunnan risteymien kuvittelemisesta".⁶ Sosiologina O'Brien lähestyy kaunokirjallisuutta korostuneen yhteiskunnallisesta näkökulmasta, mutta sosiaalisten suhteiden ja käytäntöjen merkitys on pidettävä mielessä vaikkapa Viikilänkin runoutta tutkittaessa.

Lopuksi

Viikilän runoudessa jäte on samaan aikaan yksityinen, yhteisöllinen ja yhteiskunnallinen huolen ja huolehtimisen kohde. Jäte kytkeytyy myös ihmisten välisiin suhteisiin ja muuntaa ympäristöä paitsi käsittelyssään vaadittavan infrastruktuurin myötä, myös aineena, joka on potentiaalisesti hengenvaarallista. Olen halunnut kuljettaa analyysissä mukana jätteiden materiaalisia ja diskursiivisia ulottuvuuksia – jätettä aineena, jonka kanssa asetumme suhteisiin, ja jota pyrimme luokittelemaan ja hallitsemaan. Jätteellä on olemuksensa, muutoksensa ja vaikutuksensa, jotka vaativat diskursiivisen ja käytännöllisen hallinnan rinnalla tarkkaavaisuutta ja tunnustamista – avoimuutta sille, miten jäte on.

Jätteen sosiaalisista jäsennyksistä, taloudellisista ulottuvuuksista ja hallinnan keinoista on olemassa runsaasti yhteiskuntatieteellistä ja humanistista tutkimusta. Estetiikan ja filosofisen spekulatiivisuuden alueella tapahtuvat jätteen tarkkaamisen ja tunnustamisen eleet ovat yhä vahvemmin nousemassa taiteen ja taiteentutkimuksen aiheiksi ja kysymyksiksi. Tässä artikkelissa olen etsinyt ekokritiikistä sekä objektorientoituneesta ja uusmaterialistisesta filosofiasta välineitä Viikilän runouden jätteiden omalaatuisuuden, vaikuttavuuden ja esteettisten efektien tutkimiseen. Uskon, että jätteiden ja jätteiden kanssa elämisen merkitykset ovat muuallakin kuin yhteisöissä ja käytännöissä: ne ovat omakohtaisissa havainnoissa, tunteissa ja kuvitelmissa sekä jätteiden

omissa pysyttelyissä ja muutoksissa. Jätteillä on runouden ja taiteen keinoin tavoitettavia estetiikkoja ja ontologioita, joiden ymmärtäminen on tärkeää, kun pariimme ilmaantuu yhä enemmän jätettä, ylijäämää ja ylimäärää.

Viitteet

- 1 Objektiorientoitunut ontologia tarkastelee olioiden ihmisestä riippumatonta olemista, suhteita ja toimintaa.
- 2 "familiar and unfamiliar objects and materials in a different and, [-] a less hopeful context" (Phillips 2014, 184).
- 3 Lagerspetz tutkii likaa käytännöllisestä näkökulmasta kysyen, miten ihminen arjessa ymmärtää lian ja toimii sen kanssa. Hänen mukaansa likaisuus ominaisuutena todella on niissä esineissä, joiden kanssa ihminen elää, eikä vain subjektiivinen arvostelma tai "ihmisen mielessä". Lagerspetz erottaa esineet luonnontieteiden objekteista, joiden yhteydessä kysymys likaisuudesta ei ole millään tavalla relevantti. Esineillä, tai Lagerspetzin termein isäntäesineillä, on aina tietty käyttötarkoitus tai teleologia, jota likaantuminen häiritsee tai estää. (Lagerspetz 2008, 243–248, 298–300.)
- 4 Ajatus jätteistä ihmisen jälkeen jatkavina olisi liitettävissä myös antroposeeniin ehdotettuna epookkina, joka tullaan havaitsemaan maankerroksissa ihmisen jättäminä kemikaalisina ja fysikaalisina jälkinä.
- 5 "Those who literally pick up our filth become filthy in turn" (Morrison 2015, 97).
- 6 "To imagine waste is to imagine much more than the by-products, the discards and the valueless things that occupy centre stage in so much contemporary scholarship and policy: it is fundamentally to imagine the intersections between morality and society" (O'Brien 2011, 36).

Aineisto

- Nummela, Janne, Tommi Nuopponen & Jukka Viikilä 2012 (2011). *Ensyklopedia* [=E]. 2. painos. Helsinki: Poesia.
- Viikilä, Jukka 2008. *Runoja* [=R]. Helsinki: Gummerus.
- Viikilä, Jukka 2010. *Runoja II* [=RII]. Helsinki: Gummerus.

Kirjallisuus

- Airaksinen, Timo 2010. *Saasta – Filosofinen johdatus jätteen todellisuuteen*. Helsinki: Johnny Kniga.
- Alaimo, Stacy 2014. Oceanic Origins, Plastic Activism, and New Materialism at Sea. Teoksessa *Material Ecocriticism*. Toim. Serenella Iovino & Serpil Oppermann. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press. 186–203.
- Alexander, Catherine 2016. When Waste Disappears, or More Waste Please! Teoksessa *Out of Sight, Out of Mind: The Politics and Culture of Waste*. Toim. Christof Mauch. RCC Perspectives: Transformations in Environment and Society 2016/1, 31–40. <http://www.environmentandsociety.org/perspectives/2016/1/out-of-sight-out-of-mind-politics-and-culture-waste> (22.4.2019).

- Bennett, Jane 2010. *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*. Durham, NC & London: Duke University Press.
- Bogost, Ian 2012. *Alien Phenomenology, or What It's Like to Be a Thing*. Minneapolis & London: University of Minnesota Press.
- Buell, Lawrence 2001. *Writing for an Endangered World: Literature, Culture, and Environment in the U.S. and Beyond*. Cambridge, MA & London: Belknap Press.
- Douglas, Mary 2001 (1966). *Purity and Danger: An Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo*. London & New York: Routledge. https://monoskop.org/images/7/7d/Douglas_Mary_Purity_and_Danger_An_Analysis_of_Concepts_of_Pollution_and_Taboo_2001.pdf (22.4.2019).
- Hawkins, Gay 2006. *The Ethics of Waste: How We Relate to Rubbish*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Hird, Myra J. & Alexander Zahara 2017. The Arctic Wastes. Teoksessa *Anthropocene Feminism*. Toim. Richard Grusin. Minneapolis: University of Minnesota Press. 121–145.
- Kinnunen, Veera 2016. Jakaisimmeko elämämme jätteen kanssa? Eettisen materialismin hahmottelua. *Sosiologia* 53(3), 310–317.
- Lagerspetz, Olli 2008. *Lika: Kirja maailmasta, kodistamme. (Smuts – en bok om världen, vårt hem, 2008.)* Suom. Markus Lång. Helsinki: Multikustannus.
- Morrison, Susan Signe 2015. *The Literature of Waste: Material Ecopoetics and Ethical Matter*. New York: Palgrave Macmillan.
- Morton, Timothy 2009 (2007). *Ecology without Nature: Rethinking Environmental Aesthetics*. Cambridge, MA & London: Harvard University Press.
- Morton, Timothy 2010. *The Ecological Thought*. Cambridge, MA & London: Harvard University Press.
- Nagy, Kelsi & Phillip David Johnson II 2013. Introduction. Teoksessa *Trash Animals: How We Live with Nature's Filthy, Feral, Invasive, and Unwanted Species*. Toim. Kelsi Nagy & Phillip David Johnson II. Minneapolis & London: University of Minnesota Press. 1–27.
- Nivala, Asko 2014. Spekulaatiivisen realismin ja posthumanismin yhtymäkohtia: Quentin Meillassoux'n korrelaationismin kritiikistä lain Hamilton Grantin luontofilosofiaan. Teoksessa *Posthumanismi*. Toim. Karoliina Lummaa & Lea Rojola. Turku: Eetos. 239–263.
- O'Brien, Martin 2011 (2008). *A Crisis of Waste? Understanding the Rubbish Society*. New York & London: Routledge.
- Phillips, Dana 2014. Excremental Ecocriticism. Teoksessa *Material Ecocriticism*. Toim. Serenella Iovino & Serpil Oppermann. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press. 172–185.
- Rathje, William & Cullen Murphy 2001 (1992). *Rubbish! The Archaeology of Garbage*. With a New Preface by the Authors. Tucson: University of Arizona Press.
- Rogers, Heather 2005. *Gone Tomorrow: The Hidden Life of Garbage*. New York & London: New Press.
- Strasser, Susan 1999. *Waste and Want: A Social History of Trash*. New York: Metropolitan Books.
- Thompson, Michael 2017 (1979). *Rubbish Theory: The Creation and Destruction of Value*. New Edition. Esipuhe Joshua O. Reno. London: Pluto Press.
- Valkonen, Jarno 2018. Jätteen yhteiskunta. Teoksessa *Häiritsevä yhteiskuntatutkimus*. Toim. Jarno Valkonen. Rovaniemi: Lapin yliopisto. 99–119.